

ویرة روز اسناد ملی

نموده‌هایی از سرگذشت آرشیو در ایران

غلامرضا عزیزی*

greazizi@gmail.com

چکیده

در این مقاله، ضمن مروری بر تاریخچه آرشیو در ایران، از شکل اولیه و ابتدائی آن تا سازماندهی بایگانیها به سبک جدید و نیز تا زمان تأسیس سازمان اسناد ملی ایران، موارد بیان نشده‌ای دربارهٔ کوششهای انجام شده برای تأسیس آرشیو در ایران مطرح شده است. همچنین به دو گرایش عمده - که موجب پیدایش این سازمان شد - اشاره شده است. در واقع از پایان دورهٔ قاجار به بعد بتدریج افزایش روزافزون حجم پرونده‌های راکد و اشغال فضای چشمگیری از وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و بالا بودن هزینه‌های نگهداشت پرونده‌های راکد برای دولت، برخی دستگاهها را بر آن داشت که برای امحای اوراق زائد خود تدبیری بیندیشند. این تکاپوها، فکر ایجاد مرکزی برای نگهداری اسناد راکد را به وجود آورد. از طرف دیگر، نخستین کوششها برای حفظ و نگهداری اسناد ارزشمند دولتی در این دوره شکل گرفت و در دهه‌های بعد به صورت سه گرایش برای تأسیس بایگانی راکد، آرشیو ملی و ترکیبی از آن دو درآمد که سرانجام به تأسیس سازمان اسناد ملی انجامید.

کلیدواژه‌ها:

آرشیو، ایران.

* * *



سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

کارتشناس ارشد فرهنگ و زبانهای باستانی.

بحث تاریخچه آرشیو در ایران را به شیوه‌ای گسترده، نخستین بار دکتر جهانگیر قائم مقامی، در کتاب *مقدمه‌ای بر شناخت اسناد تاریخی*^۱ مطرح کرد. پس از او نیز در کتابها و مقاله‌هایی، به شیوه‌ای مستقیم یا غیر مستقیم (مفصل یا موجز) سابقه تاریخی آرشیو در ایران بررسی شد^۲ که هرچند این آثار اطلاعات تاریخی بیشتری از مطالب مطرح کرده قائم مقامی در خصوص پیشینه آرشیو در ایران در برداشت و مطالب روز آمدی بود، اما هنوز برخی کوششهای به عمل آمده برای تأسیس آرشیو در ایران، ناموده مانده است. در نوشته حاضر با اشاره به سه سند، برگهای دیگری از تاریخ آرشیو در ایران را مرور می‌کنیم؛ اما پیش از وارد شدن به بحث اصلی، باید به این نکته اشاره گردد که معمولاً سابقه وجود آرشیو در ایران، به دوره هخامنشیان باز می‌گردد:

«در دوره هخامنشی، زیربنای تشکیلات اداری امپراتوری را، بایگانی سلطنتی تشکیل می‌داد. در کتاب *تورات*، باب پنجم و ششم کتاب عزرا، ضمن اشاره به وجود خزانه اسناد و مدارک، عرض حالی از یهودیان به داریوش آمده و نوشته شده است:

پس اگر پادشاه مصلحت داند، در خزانه پادشاه - که در بابل است - تفحص کنند که آیا چنین است یا نه که فرمانی از کورش پادشاه صادر شده بود... در کتابخانه بابل - که خزانه‌ها در آن موضع بود - تفحص کردند و در قصر احمتا - که در ولایت مادپان است - طوماری یافت شد و تذکره در آن بدین مضمون مکتوب بود.^۳ و سپس موارد و نشانه‌های دیگر از سیر تاریخی آرشیو داری در ایران تا دوران معاصر نمایانده شده است. ذکر این نکته بی‌مناسبت نیست که تاریخچه آرشیو در ایران را (نه به مفهوم قرن بیستمی کلمه)، می‌توان به کمی قبل‌تر

از دوران هخامنشیان برگرداند. همچنان که از *تورات* بر می‌آید، دست کم یکی از خزانه‌هایی که در آن اسناد نگهداری می‌شد، در حوزه جغرافیائی ماد قرار داشته است.

زبان مادی باستان، در مغرب و مرکز ایران امروزی به کار می‌رفته که متأسفانه هیچ اثر مستقلاً از آن بر جای نمانده است. تنها تعداد اندکی واژه - که بیش‌تر اسم خاص می‌باشد - از آن زبان در کتیبه‌های فارسی باستان و شاهان آشور و نوشته‌هایی که به یونانی و لاتینی نگاشته شده، باقی مانده است.^۴ برخی از نویسندگان، با اشاره به چند گزارش معدود، به وجود خط مادی اشاره کرده‌اند؛ از جمله این گزارشها، قسمتی از باب ششم کتاب عزرا در *تورات* است که پیش‌تر به آن اشاره گردید و یا اینکه به گفته هروودوت، رسم دیاکو پادشاه ماد، چنین بود که خلاصه دعاوی و مرافعات را می‌نوشتند و نزد او به کاخ شاهی می‌فرستادند.^۵

در باره این گزارشها، از منظر زبان‌شناسی بحث گردیده^۶ اما آنچه از منظر نوشته حاضر شایان توجه است، وجود اسناد و نوشته‌ها بنا بر روایت *تورات* در خزائن شاهی واقع در سرزمین ماد است و رسیدن مراسلات افراد به دست دیاکو.

یکی از خزانه‌های مهمی که از دوران مادها می‌شناسیم، خزانه سلطنتی است که در همدان قرار داشت. بنا به نوشته هروودوت، اکباتان، دارای قصری بود که هفت قلعه داشت و قصر سلطنتی و خزانه، در آخرین قلعه جای داشت.^۷ بنابر آنچه ذکر شد، شاید بتوان شروع سابقه نگهداری اسناد را در ایران به دوران مادها بازگرداند.

به هر روی، هرچند سابقه امور مربوط به اسناد و نگهداری آنها در مخازن دولتی و سلطنتی در ایران

پیشینه‌ای بس طولانی دارد، اما تاریخچه آغاز امور مربوط به ایجاد بایگانیها در مفهوم قرن بیستمی آن، به دوران قاجار و اقدام وزارت خارجه برای مرتب کردن بایگانی خود به پیروی از روش بایگانی کشورهای اروپائی در سال ۱۳۱۷ق. / ۱۲۷۸ش. / ۱۸۹۹م. باز می‌گردد. پس از آن بتدریج دستگاهها با تدوین آئین نامه و تصویبنامه‌هایی، به مباحث مربوط به بایگانی پرداختند. برای نمونه، می‌توان به «نظامنامه دفاتر محاکم وزارت عدلیه اعظم» مورخه ۳۰ دلو ۱۲۹۷ش. / ۱۹جمادی الاولی ۱۳۳۷ق. / ۲۰ فوریه ۱۹۱۹م. اشاره کرد که شامل مباحثی چون «وظایف تقریر نویس یا منشی دفتر»، «وظایف ثبات و ترتیب ثبت اوراق»، «در ترتیب ضبط و وظایف ضبط» و «وظایف مدیر دفتر راکد» بود.^۸

در طول سالهای ۱۳۱۹ق. / ۱۲۸۰ش. / ۱۹۰۱م. تا ۱۳۰۹ش. / ۱۹۳۰م. با توجه به مشکلات پیش آمده در امر دستیابی به پرونده‌های مالی، هیئتی فرانسوی و بلژیکی - که برای اصلاح نظام گمرکی ایران فعالیت می‌کرد - طرحی برای اصلاح نظام بایگانی ارائه دادند و آن را به مرحله اجرا گذاشتند.

مشکل دسترسی به اسناد مهم دولتی و افزونی اسناد موجود در بایگانیها، سبب شد که برای نخستین بار در اردیبهشت ۱۳۰۹ش. / مه ۱۹۳۰م. هیئت وزیران مصوبه‌ای در خصوص جمع آوری اسناد و ایجاد مرکز اسناد دولتی به تصویب برساند. به موجب این مصوبه، مقرر شد کلیه قراردادها، امتیازات و اسناد ایجاد هر گونه مؤسسه دولتی یا سهام مربوط به دولت، قباجات، خالصجات، و غیره به استثنای عهدنامه‌های سیاسی، در اتاقی که وزارت مالیه در کاخ گلستان به عنوان مرکز اسناد دولتی قرار داده، به ترتیب مقرر، ضبط و حفظ شود.^۹

در سال ۱۳۳۲ش. / ۱۹۵۳م. دولت، بررسی مقدماتی مشکلات تراکم روز افزون اوراق زائد را آغاز کرد و نتیجه آن یک سال بعد در مجلس سنا مطرح شد، اما تصمیمی در آن خصوص گرفته نشد.^{۱۰} در مهر ۱۳۳۴ش. / اکتبر ۱۹۵۵م. دولت، تصمیم گرفت اداره‌ای به نام «بایگانی کل کشور» تشکیل دهد. برای اجرای این طرح و تهیه مقدمات آن، کمیسونی در دفتر مصطفی سمیعی، معاون دائمی وزارت امور خارجه و با حضور دکتر نصر، وزیر کار و مدیران کل کلیه وزارتخانه‌ها تشکیل شد و در این زمینه مذاکراتی به عمل آمد و برای تهیه گزارش و اخذ تصمیم نهائی، قرار شد این کمیسیون مجدداً جلساتی تشکیل دهد.^{۱۱} سرانجام در ۱۷ آذر ۱۳۳۸ش. / ۹ دسامبر ۱۹۵۹م.، لایحه تشکیل بایگانی کل کشور، به تصویب شورای معاونان رسید.^{۱۲} یک سال پس از آن، وزارت کشور کوشید تا لایحه‌ای برای تشکیل «سازمان آرشیو عمومی» به تصویب هیئت وزیران برساند که از چگونگی طرح و انجام آن اطلاعی به دست نیامد.

بررسی لایحه مورد اشاره، این مسئله را به ذهن متبادر می‌سازد که طراحان لایحه، به رغم حضور فعال سازمانهای آرشیوی در کشورهای غربی، هنوز تصویر و برداشت مشخص و روشنی از آرشیو نداشته‌اند. این مسئله را، می‌توان در برخی وظایف در نظر گرفته شده برای سازمان پیشنهادی آرشیو عمومی دید:

... ب- تهیه و انتشار سالنامه‌های عمومی؛

ج- نمایش فعالیت‌های وزارت کشور و ادارات تابعه و سایر مؤسسات دولتی (در صورت مراجعه به این سازمان)؛

د- همکاری با سازمانهای انتشاراتی وزارت

کشور و ادارات تابعه در انجام اموری از قبیل :

۱- راهنمایی مأموران محلی وزارت کشور و ادارات تابعه و همچنین مردم شهرها و دهات در امور اجتماعی و تشویق و ترغیب آنها به همکاری بیش‌تر در پیشرفت برنامه‌های تولیدی-عمرانی و اجتماعی به وسایل مختلف تبلیغاتی از قبیل تهیه نشریات و پوسترها و اوراق تبلیغاتی و نمایش فیلمها؛

۲- تهیه شناسنامه هر یک از شهرها؛

۳- تهیه دفتر راهنمای هر یک از شهرها؛

۴- همکاری با شهرداریها، در تهیه طرحهای تزییناتی اماکن عمومی شهرها از قبیل میادین، پارکها و غیره.»

همچنان که مشاهده می‌شود، سه وظیفه از چهار وظیفه در نظر گرفته شده برای آن سازمان، به شیوه‌ای مستقیم با فعالیتهای بویژه اجتماعی وزارت کشور مرتبط است. به نظر می‌رسد، این امر از آنجا ناشی شده بود که برخی ادارات کل وزارت کشور، در تهیه این طرح نقش داشته بوده‌اند.^{۱۴}

دامنه شمول موضوعی وظیفه دیگر نیز، تمام اسناد فراهم شده در دستگاهای دولتی و وابسته به دولت را در برنمی‌گرفت و تنها به «سوابق و اطلاعات مربوط به مسائل عمومی از قبیل امور اجتماعی، اداری، اقتصادی و غیره و تاریخچه پیدایش سازمانها و فعالیتهائی که انجام داده و می‌دهند»، اشاره داشت.^{۱۵} ارکان سازمان پیشنهادی، مرکب از هیئت مدیره، مدیرعامل، هیئت نظارت و بازرس بود.^{۱۶} «هیئت مدیره، مرکب از پنج نفر شاغلین مقامات زیر یا قائم مقام آنها» پیش بینی شده بود: معاون وزارت کشور و سرپرست اداره کل آمار عمومی، معاون وزارت دارائی، نماینده نخست وزیر، مدیر کل امور شهرداریها و نماینده سازمان برنامه.^{۱۷}

همچنان که اشاره شد، نگارنده از چگونگی ادامه این طرح اطلاعی به دست نیاورده است، اما اسنادی از کوشش برای تأسیس بایگانی/آرشیو ملی در چند سال بعد موجود است. از سال ۱۳۴۱ش./۱۹۶۲م. شورای عالی اداری، مطالعاتی برای تأسیس آرشیو و حل مشکل بایگانیهای راکد دولتی شروع کرد. برای انجام این مهم، گذشته از نظرات کارشناسان سازمان ملل متحد، دو نفر کارشناس طی مأموریتی هشتماهه، آرشیوهای ملی آمریکا، انگلستان و فرانسه را مورد بررسی قرار دادند.^{۱۸} تقریباً همزمان با پایان گرفتن مطالعات کارشناسان یاد شده و در آستانه تنظیم گزارشهایشان، وزیر فرهنگ در سال ۱۳۴۳ش./۱۹۶۴م. در نامه‌ای به دکتر شریفی، با استناد به وجود مدارک، پرونده‌ها و اسناد ارزشمند تاریخی در گوشه و کنار ادارات و مؤسسات مختلف از یکسو، و از سوی دیگر، با نگرانی به خاطر از بین رفتن نامه‌ها و مدارک و اسناد قدیمی - که در نزد بسیاری از خانواده‌ها وجود داشت - استدلال کرد که حفظ این‌گونه اسناد «در درجه اول از وظایف وزارت فرهنگ» است و لذا دستور داد تا با تشکیل کمیسیونی با شرکت مشکاتی و اشخاص وارد دیگر در این قبیل و دکتر محسن صبا، استاد دانشگاه، «تشکیل بایگانی ملی (آرشیو ناسیونال) - که به کلیه وسایل و تکنیک جدید برای حفظ این اسناد از ضایع شدن و انهدام مجهز باشد» - مورد بررسی قرار گیرد.^{۱۹}

در این زمان، مطالعات شورای عالی اداری در حال به ثمر نشستن بود. نتیجه مهم آن مطالعات، سه طرح «[تأسیس] مرکز بایگانی راکد»، «[تأسیس] آرشیو ملی ایران» و «امحای اوراق زائد» بود که بر اساس نیازهای متفاوتی شکل گرفته بود: امحای اوراق زائد، با توجه به افزایش روزافزون حجم پرونده‌های

راکد و اشغال فضای قابل ملاحظه‌ای در وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و نیز با توجه به بالا بودن هزینه‌های نگهداری از پرونده‌های راکد برای دولت، کاستن از مشکلات دستگاهها برای نگهداری اسناد راکد و حفظ و نگهداری اسناد ارزشمند به منظور اجرای طرحهای یاد شده، تلاشهای اداری برای تصویب قوانین و تصویبنامه‌ها آغاز شد. در اواسط سال ۱۳۴۳ش. / ۱۹۶۴م. طرح ایجاد «مرکز بایگانی راکد» تهیه شد و پس از تأیید هیئت رئیسه شورای عالی اداری کشور، در مورخ ۱۳۴۳/۱۰/۱ [ش. / ۱۹۶۴/۱۲/۲۲]، با شماره ۴۰۶۱۲ هیئت وزیران به تصویب رسید.^{۲۰}

برای اجرای تصویبنامه، قطعه زمینی به مرکز بایگانی راکد اختصاص یافت که به دلیل تأمین نشدن اعتبار مورد نیاز برای ساختمان مرکز بایگانی راکد، اجرای طرح مسکوت گذاشته شد؛^{۲۱} اما مطالعات مربوط به تأسیس آرشیو ملی ادامه یافت و به آرامی، نظری تلفیقی از نظرات پیشگفته شکل می‌گرفت و این، در حالی بود که عده‌ای از دست‌اندرکاران و طراحان، ایجاد مرکز بایگانی راکد را برای تنظیم اوراق و پرونده‌ها و حفظ و نگهداری اسناد تاریخی کافی می‌دانستند و عده‌ای نیز با توجه به آرشیو ملی سایر کشورها، تشکیلات جامع‌تری برای مرکز در نظر داشتند و بر تأسیس «آرشیو ملی ایران» اصرار می‌ورزیدند:

«اکنون دیگر آرشیو ملی اجتناب‌ناپذیر است؛ هر چند ممکن است ایجاد چنین سازمان مستقلی در یک مرحله بعد انجام گیرد. آنچه مسلم است تأسیس «مرکز بایگانی راکد»، ایجاد آرشیو ملی را نه فقط اجتناب‌ناپذیر بلکه عملی و موجه می‌سازد. ... به همراه رشد و توسعه مرکز بایگانی راکد، این نطفه نضج می‌گیرد

و بارور می‌شود... عدم تأسیس آرشیو ملی و قناعت کردن به «مرکز بایگانی راکد»، به بلااستفاده ماندن امکانات مادی و انسانی فراوانی خاصه از لحاظ تخصیص حرفه‌ای منجر خواهد شد... ایجاد «مرکز بایگانی راکد» بدون «آرشیو ملی» و یا بدون در نظر گرفتن امکانات مشترک این دو سازمان و یا تأسیس آرشیو ملی در آینده‌ای بسیار دور، کار دوباره کردن و بالتیجه، مخارج بیهوده بار آوردن است.»^{۲۲}

نتایج مطالعات انجام شده، در شهریور ۱۳۴۴ش. / اوت ۱۹۶۵م. در چهار فصل تدوین و به شرح زیر ارائه گردید:

- لزوم و اهمیت آرشیو ملی؛
- اهداف، وظایف و تشکیلات آرشیو ملی؛
- بررسی تاریخچه آرشیوهای ملی آمریکا، انگلیس، کانادا، فرانسه، شوروی، دانمارک، هندوستان، پاکستان و مالایا؛
- اصول، روشها و مقررات امحای اوراق زائد. کوششها و مطالعات به‌عمل آمده، ضرورت انجام امور مربوط به جمع‌آوری، حفظ و نگهداری اسناد ملی و امحای اوراق زائد را در یک سازمان واحد مسلم ساخت. در اوایل سال ۱۳۴۴ش. / ۱۹۶۵م. لایحه تأسیس سازمان اسناد ملی ایران، در شورای عالی اداری تنظیم گردید.^{۲۳}

در ۱۳۴۵/۳/۳۱ش. / ۱۹۶۶/۶/۲۱م. همراه با تدوین دومین قانون استخدام کشوری، شورای عالی اداری با اختیارات بسیار گسترده به نام «سازمان امور اداری و استخدامی کشور» تشکیل شد. از این رو، تلاشهای سازمان امور اداری و استخدامی کشور در جهت کسب مجوز قانونی برای تأسیس «سازمان اسناد ملی ایران» افزایش یافت. لایحه مورد نیاز - که از اواسط سال ۱۳۴۵ش. / ۱۹۶۶م. در دست بررسی و

تهیه بود - چند بار مورد تجدید نظر قرار گرفت و در تاریخ ۲۳ آبان ۱۳۴۵ ش. / ۱۴ نوامبر ۱۹۶۶ م. به نخست وزیر تقدیم شد و در کمیسیون فوق العاده ۲۶ آذر ۱۳۴۵ ش. / ۱۷ دسامبر ۱۹۶۶ م. نخست وزیری، مورد بررسی و تجدید نظر قرار گرفت.^{۲۴}

همزمان با بررسی لایحه تأسیس سازمان اسناد ملی ایران، در کمیسیون لوایح قانونی و تصویبنامه‌ها در نخست وزیری، سازمان امور اداری و استخدامی، این لایحه را طی نامه‌ای برای بررسی و اعلام نظرات کارشناسی به سایر وزارتخانه‌ها ارسال کرد. شایان ذکر است که نامه یاد شده به عنوان وزارت آموزش و پرورش^{۲۵} نوشته و ارسال گردیده، ولی از فحوای نامه و بویژه قسمت پایانی آن، چنین به نظر می‌رسد که این نامه به سایر وزارتخانه‌ها نیز ارسال شده است. نکته مهم دیگر، در این است که سند به «رابطین امور اسناد راکد آن وزارتخانه و مؤسسات وابسته» اشاره دارد. رابطانی «که طی جلسات متعدد، به هدف و وظایف و تشکیلات آرشیو ملی و نحوه امحای اوراق زائد آشنا شده» بودند.^{۲۶}

تطبيق لایحه پیشنهادی با قانون تأسیس سازمان اسناد ملی ایران (مصوب ۱۳۴۹/۲/۱۷ ش. / ۱۹۷۰/۵/۷ م.)، روشنگر چندین نکته مهم می‌باشد:

۱- نخست آنکه برخی مواد لایحه، حذف شده و در قانون تأسیس سازمان اسناد ملی ایران نیامده است:

- مواد ششم و دهم لایحه را، شاید بتوان مهم‌ترین مواد حذف شده دانست. ماده ششم لایحه، در قانون تأسیس نیامده است. این ماده، بر تشکیلات اداری سازمان پیشنهادی اشاره داشت «که مشتمل بر مرکز اسناد ملی و تاریخی و مرکز بایگانی راکد» بود. همچنین در تبصره این ماده، بر بلامانع بودن «تأسیس شعب مرکز بایگانی راکد در شهرستانها، در صورت

تشخیص رئیس سازمان اسناد ملی»، اشاره گردیده بود. ماده دهم نیز، بر مکلف بودن سازمان بر نگهداری و حفاظت از «اوراق و پرونده‌هایی ... که از طرف دستگاههای مربوطه راکد تشخیص داده ... در مرکز بایگانی راکد» و نحوه مراجعه به آنها، اشاره داشت. به نظر می‌رسد با حذف این مواد، کوششهایی که برای تأسیس مرکز بایگانی راکد تا آن زمان انجام شده بود، به نتیجه مطلوب نرسیده است.

- ماده حذف شده دیگر، ماده نهم و تبصره اول آن می‌باشد که بر چگونگی ارائه خدمات اسنادی اشاراتی کلی داشت. تنها قسمت بازمانده از این ماده لایحه را می‌توان با بند «ه» ماده ۵ و تبصره آن در قانون تأسیس سازمان اسناد ملی ایران مقایسه کرد که دائر بر واریز وجوه حاصل از ارائه خدمات اسنادی به حساب درآمد خزانه دولت است.

- ماده سیزدهم در لایحه پیشنهادی که «وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی [را] در تحویل و یا عدم تحویل اسناد و پرونده‌هایی که ارزش نگهداری همیشگی دارد ولی کم‌تر از چهل سال از تاریخ تهیه آنها گذشته» به سازمان اسناد ملی ایران مخیر، و «در صورت سپردن این اسناد به سازمان اسناد ملی ...، مراجعه به آنها را موقوف به موافقت کتبی خود» ساخته بود، نیز از دیگر مواد نیامده در قانون تأسیس می‌باشد.

- ماده چهاردهم لایحه پیشنهادی - که به وظایف سازمان برای ارزشیابی «کلیه پرونده‌های راکد وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی» اشاره داشت - از دیگر مواد حذفی است.

- ماده حذف شده دیگر، ماده شانزدهم می‌باشد که به مسئله اسناد شخصی پرداخته بود. طبق این ماده پیشنهادی، اگر «قسمتی از اسناد ملی و تاریخی در

تملك اشخاص و خانواده‌ها و يا مؤسسات خصوصى باشد، تصرف آنها جز از طريق امانت يا هديه امكانپذير» نبود «و استفاده از آنها، مشروط به رضایت صاحبان اصلى و اهدا کنندگان» گردیده بود.

۲- در موردی، تغييرات اساسی در مواد لایحه پیشنهادی داده شده است:

ماده هفدهم، یکی از مواد بسیار مهم لایحه بود که هر چند در قانون تأسیس سازمان به اختصار بدان اشاره گردید^{۲۷} اما در ۲۰ اردیبهشت ۱۳۵۱ ش. / ۱۰ مه ۱۹۷۲ م. به صورت «آئین‌نامه تشخیص اوراق زائد و ترتیب امحای آنها» در کمیسیونهای مجلسین تصویب شد.

برای نمونه، قسمت آغازین ماده هفدهم لایحه پیشنهادی^{۲۸} با مواد اول و سوم «آئین‌نامه تشخیص اوراق زائد و ترتیب امحای آنها، مصوب ۱۳۵۱/۲/۲۰ ش. / ۱۰/۵/۱۹۷۲ م. کمیسیونهای مجلسین»، قابل مقایسه است.^{۲۹}

همچنین بند «ب» ماده مزبور: «شورای فنی» سازمان اسناد ملی، ضرورت امحا و یا فهرستها و برنامه‌های امحا را تأیید و تصویب کند» را، می‌توان به صورتی مشروح‌تر در ماده چهار «آئین‌نامه تشخیص اوراق زائد و ترتیب امحای آنها» دید.^{۳۰}

تبصره ۱ ماده پیشنهادی: «منظور از «برنامه امحا»، جدولهایی است که طبق آنها دسته‌هائی از اوراق و پرونده‌ها که پس از انقضای مدت معینی ارزش خود را از دست می‌دهد، در رأس موعد مقرر معدوم می‌گردد» نیز با تبصره ۲ ماده ۱ «آئین‌نامه تشخیص اوراق زائد و ترتیب امحای آنها» قابل مقایسه می‌باشد، با این تفاوت که آئین‌نامه مذکور به جای برنامه امحا به جداول زمانی، «جدولهایی ... که برحسب مشخصات ردیفهای اسناد راکد، مواعد معینی

برای امحای آنها تعیین شده باشد»، اشاره دارد. تبصره ۲ ماده پیشنهادی نیز که بر استمرار «مقرراتی که در وزارت پست و تلگراف و تلفن در مورد امحای اوراق زائد معمول است و مجوز قانونی امحای پرونده‌های خلافی وزارت دادگستری» تأکید داشت، حذف شد و به جای آن، در ماده هشتم «وزارت دفاع از شمول مقررات این قانون مستثنا» گردید.

۳- گذشته از موارد یاد شده، تغییرات دیگری که در قانون تأسیس سازمان اسناد ملی ایران نسبت به لایحه پیشنهادی قابل ذکر است، در چارچوب دو موضوع «گسترش دامنه موضوعی» و «ترکیب موادی از لایحه در یک ماده قانون تأسیس»، می‌توان دید. برای اجتناب از طولانی شدن مطلب، در اینجا از ذکر این تغییرات خودداری می‌گردد (این موارد، در جدول ضمیمه نشان داده شده است).

سرانجام لایحه پیشنهادی - که در چهار فصل شامل هفده ماده و هفت تبصره تنظیم شده بود - پس از انجام شدن تغییرات در هیئت دولت، در ۲۹ خرداد ۱۳۴۷ ش. / ۱۹ ژوئن ۱۹۶۸ م. در ۸ ماده و چهار تبصره تصویب و در تاریخ ۴ شهریور ۱۳۴۷ ش. / ۲۶ اوت ۱۹۶۸ م. تقدیم مجلس شد و نزدیک به یک سال (از ۵ آبان ۱۳۴۷ ش. / ۲۷ اکتبر ۱۹۶۸ م. تا ۱۹ مهر ۱۳۴۸ ش. / ۱۱ اکتبر ۱۹۶۹ م.) در کمیسیونهای ششگانه استخدام، دادگستری، فرهنگ و هنر، علوم و آموزش عالی، دارائی و نظام، تحت بررسی قرار گرفت و در جلسه ۶ آذر ۱۳۴۸ ش. / ۲۷ نوامبر ۱۹۶۹ م.، لایحه به تصویب مجلس شورای ملی رسید و برای اظهار نظر و تصویب به مجلس سنا ارسال شد. پس از تصویب مجلس سنا، سرانجام در جلسه مورخ ۱۷ اردیبهشت ۱۳۴۹ ش. / ۷ مه ۱۹۷۰ م. مجلس شورای ملی، قانون تأسیس سازمان اسناد ملی ایران، به تصویب نهائی رسید و برای اجرا به دولت ابلاغ شد.^{۳۱}

سند شماره ۳۲۱

نخست وزیر، سازمان امور اداری و استخدامی کشور
تاریخ ۴۵/۱۲/۲۳ [ش.۱۳] / ۱۹۶۷/۳/۱۴ م.، شماره ۲۱/۱۰۸۳۷، پیوست: دارد
وزارت آموزش و پرورش!

همان‌طور که استحضار دارند، سازمان امور اداری و استخدامی کشور و شورای عالی اداری کشور سابق، از چهار سال پیش به این طرف برای حل مشکلات بایگانیهای راکد دولتی و گردآوری و حراست اسناد ملی و تاریخی ایران، مطالعات مداوم و دامنه‌داری انجام داده و علاوه بر استفاده از نظرات کارشناسان سازمان ملل متحد، دو تن از کارشناسان سازمان امور اداری و استخدامی کشور، طی یک مأموریت هشتمانه آرشيو [های] ملی ایالات متحده آمریکا، انگلستان و فرانسه را از نزدیک مورد مطالعه و بررسی قرار داده‌اند. در نتیجه این مطالعات و بررسیها، طرح مرکز بایگانی راکد (برای نگهداری پرونده های راکد) و آرشيو ملی ایران (برای حفاظت اسناد واجد ارزش نگهداری دائمی) و همچنین طرح امحای اوراق زائد، تهیه و تدوین شده است.

از آنجا که اجرای طرحهای سه گانه فوق‌الذکر مستلزم کسب مجوز قانونی است، موجبات تأسیس مرکز بایگانی راکد طبق تصویبنامه شماره ۴۰۶۱۲ مورخ ۴۳/۱۰/۱ [ش.۱۳] / ۱۹۶۴/۱۱/۲۲ م. هیئت وزیران فراهم گردید و در مورد دو طرح اخیر نیز، بر اساس مطالعات و بررسیهای انجام شده، در اوائل سال ۱۳۴۴ [ش. / ۱۹۶۵ م.] لایحه تأسیس سازمان اسناد ملی ایران تنظیم گردید و طی یک سال و نیم گذشته چندین بار مورد بررسی و اصلاح و تجدید نظر قرار گرفت تا اصول علمی و روشهای تخصصی آرشيوهای مترقی جهان با مصالح و مقتضیات این کشور از هر جهت تلفیق و تطبیق گردد. لایحه مورد بحث، در تاریخ ۴۵/۸/۲۶ [ش.۱۳] / ۱۹۶۶/۱۱/۱۷ م. به حضور جناب آقای نخست وزیر تقدیم شد و در کمیسیون فوق‌العاده مورخ ۴۵/۹/۲۶ [ش.۱۳] / ۱۹۶۶/۱۲/۱۷ م. نخست وزیری، مورد بررسی و تجدید نظر قرار گرفت.

در حال حاضر لایحه تأسیس سازمان اسناد ملی ایران، به همان صورتی که به پیوست این نامه ارسال می‌گردد، در کمیسیون لوایح قانونی و تصویبنامه ها در نخست وزیری تحت بررسی است و از آنجا که پس از تصویب کمیسیون فوق‌الذکر، لایحه مورد بحث بلافاصله در هیئت وزیران مطرح خواهد شد، اقتضا دارد که از نظرات آن وزارتخانه در مورد طرح پیشنهادی نیز اطلاع حاصل گردد تا در صورت لزوم، آخرین اصلاحات ضروری در متن لایحه به عمل آید. با توجه به مراتب فوق، خواهشمند است دستور فرمایند لایحه پیوست مورد مطالعه و بررسی صاحب نظران آن وزارتخانه قرار گیرد و نظرات اصلاحی، حداکثر ظرف یک ماه به این سازمان اعلام گردد.

ضمناً اطمینان دارد که رابطین امور اسناد راکد آن وزارتخانه و مؤسسات وابسته - که طی جلسات متعدد به هدف و وظائف و تشکیلات آرشيو ملی و نحوه امحای اوراق زائد آشنا شده‌اند - در امر بررسی و تدوین نظرات اصلاحی، مورد مراجعه و مشاوره قرار خواهند گرفت. وزیر مشاور و دبیر کل سازمان امور اداری و استخدامی کشور - از طرف [امضا]

[حاشیه: اثر مهر:] وزارت آموزش و پرورش، اداره کل دفتر وزارتی، شماره: ۱۸۸۴۴، تاریخ: ۴۵/۱۲/۲۷ [ش.۱۳] /

[۱۹۶۷/۳/۱۸ م.]

[پیوست سند شماره ۳:]

لایحه تأسیس سازمان اسناد ملی ایران

فصل اول

ماده اول: به منظور جمع‌آوری و تمرکز و تنظیم پرونده‌های راکد متعلق به قوای مقننه، قضائیه و مجریه و نگهداری و حراست اسناد ملی و تاریخی ایران در سازمان واحد و تحت شرایط مورد اطمینان و به منظور فراهم آوردن امکانات و تسهیلات لازم برای دسترسی عموم به این اسناد، سازمانی به نام «سازمان اسناد ملی ایران»، وابسته به نخست وزیر تأسیس می‌گردد.

ماده دوم: در این قانون، مراد از اسناد ملی و تاریخی، هر گونه مکاتبات، نوشته‌ها، پرونده‌ها، اوراق و برگه‌ها و مجلدات چاپی، عکس، تصویر، کلیشه، نقشه، نمودار، فیلم، نوار ضبط و سایر اسناد و مدارکی است که مربوط به دستگاهها و عمال حکومتی قبل از مشروطیت بوده و یا بعد از آن در سازمانهای قوه مقننه، قضائیه و مجریه تهیه شده و یا دریافت گردیده و به طور مداوم یا غیر مداوم در تصرف دولت و یا عمال دولت بوده و از لحاظ اداری، مالی، حقوقی، قضائی، سیاسی، اجتماعی، علمی و تاریخی و یا از سایر لحاظ، ارزش نگهداری دائمی داشته باشد.

فصل دوم: سازمان

ماده سوم: سازمان اسناد ملی ایران، دارای ارکان زیر است:

الف- رئیس؛

ب- شورای فنی.

ماده چهارم: رئیس سازمان اسناد ملی، از طرف نخست وزیر و به فرمان همایونی، برای مدت ۵ سال منصوب می‌گردد و انتصاب مجدد وی بلامانع است.

ماده پنجم: رئیس سازمان در حدود قوانین و مقررات موضوعه، مسئول کلیه امور سازمان اسناد ملی است و نصب و عزل کلیه مستخدمین سازمان به دستور وی صورت می‌گیرد.

ماده ششم: تشکیلات اداری سازمان اسناد ملی - که مشتمل بر «مرکز اسناد ملی و تاریخی» و «مرکز بایگانی راکد» خواهد بود - در حدود وظائف مقرر در این قانون، به پیشنهاد رئیس سازمان و تصویب سازمان امور اداری و استخدامی ایجاد می‌گردد.

تبصره: تأسیس شعب «مرکز بایگانی راکد» در شهرستانها، در صورت تشخیص رئیس سازمان اسناد، ملی بلامانع است.

ماده هفتم: شورای فنی، به دعوت و ریاست رئیس سازمان اسناد ملی و به عضویت مقامات زیر، تشکیل

می‌گردد:

۱- دادستان کل یا نماینده او؛

۲- خزانه دار کل یا نماینده او؛

۳- نماینده وزارت فرهنگ و هنر؛

۴- یک تن از اساتید دانشگاه، متبحر در تاریخ ایران و تحقیقات اجتماعی.

تبصره: تصمیمات شورای فنی، به اکثریت آرا (۳ رأی از ۵ رأی) قابل اجراست.

ماده هشتم: وظایف شورا، به شرح زیر است:

الف- اتخاذ تصمیم در مورد امحای اوراق زائد دولت، طبق ماده هیجدهم این قانون و تصویب آئین نامه‌های مربوط به تشریفات و نحوه امحای اوراق زائد، به پیشنهاد رئیس سازمان اسناد ملی.

ب- راهنمایی و ارائه طریق در امر بررسی و نقل و انتقال و اخذ و جمع‌آوری و تنظیم و نگهداری و حراست و در دسترس گذاشتن اسناد ملی و تاریخی و تعیین تعرفه و کارمزد طبق مدلول تبصره ۱ و ۲ ماده نهم این قانون و تدوین مقررات منع مراجعه به اسناد محرمانه و سایر مقررات و آئین نامه‌های اجرائی این قانون که با تصویب هیئت وزیران لازم‌الاجرا می‌گردد.

فصل سوم: وظایف

ماده نهم: مقصود از «دسترسی عموم» به اسناد در ماده اول این قانون، تأمین و تسهیل استفاده اشخاص یا مؤسسات دولتی و خصوصی از اسناد ملی و تاریخی است، به صورت مراجعه و مطالعه حضوری یا از طریق کسب فتوکپی و میکروفیلم و رونوشت گواهی شده و یا استخراج مطالب یک یا چند سند توسط متصدیان سازمان اسناد ملی، طبق درخواست کتبی مراجعان و یا چاپ و انتشار اسناد توسط سازمان اسناد ملی، با رعایت مدلول ماده دهم و مواد دوازدهم الی شانزدهم این قانون.

تبصره ۱: مطالعه و مراجعه حضوری، مجانی خواهد بود، اما سازمان اسناد ملی می‌تواند در ازای تهیه رونوشت گواهی شده و یا در ازای عکسبرداری و تهیه میکروفیلم و استخراج اطلاعات و مطالب مورد تقاضا، از اشخاص و مؤسسات غیر دولتی کارمزد دریافت دارد.

تبصره ۲: کلیه درآمدهائی که سازمان اسناد ملی طبق تعرفه‌های مربوط از طریق تکثیر و چاپ و انتشار اسناد تاریخی و یا استخراج اطلاعات و مطالب مورد نیاز متقاضیان طبق تبصره ۱ ماده نهم تحصیل می‌کند و یا وجوهی که از فروش اوراق قابل امحا به صورت کاغذ باطله تأمین می‌گردد، به حساب خزانه دولت به وزارت دارائی تسلیم می‌شود.

ماده دهم: سازمان اسناد ملی، مکلف است اوراق و پرونده‌هائی را که از طرف دستگاههای مربوطه راکد تشخیص داده شود، برای نگهداری و حفاظت در «مرکز بایگانی راکد» تحویل بگیرد. مراجعه به اوراق و پرونده‌های مزبور، منوط به اجازه مقامات صلاحیتدار سازمانی است که آنها را به سازمان اسناد ملی سپرده است.

ماده یازدهم: وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی، مکلفند کلیه پرونده‌ها و اسنادی را که بیش از چهل سال از تاریخ تهیه آنها گذشته و به تشخیص کارشناسان سازمان اسناد ملی و طبق مفاد ماده چهاردهم این قانون ارزش نگهداری دائمی داشته باشد، برای نگهداری در مرکز اسناد ملی و تاریخی به سازمان اسناد ملی بسپارند، خواه این اسناد و پرونده‌ها در وزارتخانه یا مؤسسه مربوطه و خواه در مراکز بایگانی راکد تهران یا شهرستانها باشد.

ماده دوازدهم: با موافقت رئیس سازمان اسناد ملی، وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی می‌توانند اسناد و پرونده‌هائی را که بیش از چهل سال از تاریخ تهیه آنها گذشته ولی مورد احتیاج و مراجعه اداری است، برای مدت بیش‌تری نزد خود نگاه‌دارند.

تبصره: حداکثر مدت نگهداری اسناد و پرونده‌های موضوع ماده دوازدهم، ده سال است؛ ولی پس از تحویل این اسناد، در صورت موافقت رئیس سازمان اسناد ملی، مراجعه به آنها را می‌توان محدود یا ممنوع ساخت.

ماده سیزدهم: وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی، در تحویل و یا عدم تحویل اسناد و پرونده‌هایی که ارزش نگهداری همیشگی دارد ولی کم‌تر از چهل سال از تاریخ تهیه آنها گذشته، مخیر هستند و در صورت سپردن این اسناد به سازمان اسناد ملی، می‌توانند مراجعه به آنها را موکول به موافقت کتبی خود سازند.

ماده چهاردهم: سازمان اسناد ملی، موظف است که به طور مستمر و مداوم و بر اساس برنامه‌های مدون، کلیه پرونده‌های راکد وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی را در تهران و شهرستانها با همکاری سازمانهای مربوطه، مورد بررسی و ارزیابی قرار دهد و اسنادی را که جنبه ملی و تاریخی و ارزش نگهداری دائمی دارد و مشمول مقررات ماده سیزدهم این قانون نمی‌گردد، تعیین و مشخص کرده و طبق مقررات و آئین نامه‌های اجرائی این قانون، انتقال آنها را به سازمان اسناد ملی تقاضا کند.

ماده پانزدهم: اوراق و اسناد و پرونده‌هایی که ارزش نگهداری دائمی داشته و طبق این قانون به تصرف و تملک سازمان اسناد ملی درآمده و به تشخیص دستگاههای مربوط یا به تشخیص سازمان اسناد ملی، جنبه محرمانه داشته و افشای مطالب آنها به حقوق و منافع اشخاص یا مصالح کشور لطمه می‌زند، مشمول مقررات ممنوعیت استفاده خواهد بود و مادام که مقامات صلاحیتدار کتباً رفع منع نکرده‌اند، ممنوعیت استفاده و مراجعه به قوت خود باقی می‌ماند.

ماده شانزدهم: هر گاه قسمتی از اسناد ملی و تاریخی در تملک اشخاص و خانواده‌ها و یا مؤسسات خصوصی باشد، تصرف آنها جز از طریق امانت یا هدیه امکانپذیر نیست و استفاده از آنها، مشروط به رضایت صاحبان اصلی و اهدا کنندگان است.

فصل چهارم: امحای اوراق زائد

ماده هفدهم: هر گاه ضمن بررسی و ارزیابی اوراق و پرونده‌های راکد، معلوم شود که بعضی زائد است و هیچگونه ارزش و سندیت اداری، مالی، قضائی، حقوقی، سیاسی، اجتماعی، علمی و تاریخی ندارد، رئیس سازمان اسناد ملی، می‌تواند با رعایت شرایط و مقررات ذیل، برای امحای اوراق زائد اقدام کند:

الف- مشخصات اوراق و پرونده‌هایی که زائد و بی ارزش تشخیص داده شده، مشترکاً توسط سازمان اسناد ملی و وزارتخانه یا مؤسسه‌ای که این اوراق و پرونده‌ها را ایجاد کرده و یا در تصرف دارد و با امحای آنها موافق است، در یک فهرست مشروح و یا طبق یک برنامه مدون، تعیین و تشریح گردد.

ب- «شورای فنی» سازمان اسناد ملی، ضرورت امحا و یا فهرستها و برنامه‌های امحا را تأیید و تصویب کند.

تبصره ۱: منظور از «برنامه امحا»، جدولهایی است که طبق آنها دسته‌هایی از اوراق و پرونده‌ها که پس از انقضای مدت معینی ارزش خود را از دست می‌دهد، در رأس موعد مقرر معدوم می‌گردد.

تبصره ۲: مقرراتی که در وزارت پست و تلگراف و تلفن در مورد امحای اوراق زائد معمول است و مجوز قانونی امحای پرونده‌های خلافی وزارت دادگستری، به قوت خود باقی می‌ماند.

جدول: بررسی مقایسه‌ای قانون تأسیس سازمان اسناد ملی ایران با لایحه پیشنهادی

قانون تأسیس سازمان اسناد ملی ایران، مصوب ۱۳۴۹/۲/۱۷ ش. / ۱۹۷۰/۵/۷ م.	لایحه تأسیس سازمان اسناد ملی ایران (قسمتی از سند شماره ۳)
ماده اول: به منظور جمع‌آوری و حفظ اسناد ملی ایران در سازمان واحد و فراهم آوردن شرایط و امکانات مناسب برای دسترسی عموم به این اسناد و همچنین صرفه‌جویی	ماده اول: به منظور جمع‌آوری و تمرکز و تنظیم پرونده‌های راکد متعلق به قوای مقننه، قضائیه و مجریه و نگهداری و حراست اسناد ملی و تاریخی ایران در سازمان

<p>واحد و تحت شرایط مورد اطمینان و به منظور فراهم آوردن امکانات و تسهیلات لازم برای دسترسی عموم به این اسناد، سازمانی به نام «سازمان اسناد ملی ایران» وابسته به نخست وزیر تأسیس می‌گردد.</p>	<p>در هزینه‌های اداری و استخدامی از طریق تمرکز پرونده‌های راکد وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت و امحای اوراق زائد، سازمانی به نام سازمان اسناد ملی ایران وابسته به سازمان امور اداری و استخدامی کشور تأسیس می‌گردد.</p>
<p><u>ماده دوم:</u> در این قانون، مراد از اسناد ملی و تاریخی، هر گونه مکاتبات، نوشته‌ها، پرونده‌ها، اوراق و برگه‌ها و مجلدات چاپی، عکس، تصویر، کلیشه، نقشه، نمودار، فیلم، نوار ضبط و سایر اسناد و مدارکی است که مربوط به دستگاهها و عمال حکومتی قبل از مشروطیت بوده و یا بعد از آن در سازمانهای قوه مقننه، قضائیه و مجریه تهیه شده و یا دریافت گردیده و به طور مداوم یا غیر مداوم در تصرف دولت و یا عمال دولت بوده و از لحاظ اداری، مالی، حقوقی، قضائی، سیاسی، اجتماعی، علمی و تاریخی و یا از سایر لحاظ، ارزش نگهداری دائمی داشته باشد.</p>	<p><u>تبصره:</u> اسناد مذکور در این ماده، شامل کلیه اوراق، مراسلات، دفاتر، پرونده‌ها، عکسها، نقشه‌ها، کلیشه‌ها، نمودارها، فیلمها، میکروفیلها، نوارهای ضبط صوت و سایر اسنادی است که در دستگاه دولت تهیه شده و یا به دستگاه دولت رسیده است و به طور مداوم یا غیرمداوم در تصرف دولت بوده و از لحاظ اداری، مالی، اقتصادی، قضائی، سیاسی، فرهنگی، علمی، فنی و تاریخی به تشخیص سازمان اسناد ملی ایران، ارزش نگهداری دائمی داشته باشند.</p>
<p><u>ماده سوم:</u> سازمان اسناد ملی ایران، دارای ارکان زیر است: الف- رئیس؛ ب- شورای فنی.</p>	<p><u>ماده دوم:</u> سازمان اسناد ملی ایران، دارای یک رئیس و یک شورا و تشکیلات لازم خواهد بود.</p>
<p><u>ماده چهارم:</u> رئیس سازمان اسناد ملی، از طرف نخست وزیر و به فرمان همایونی برای مدت ۵ سال منصوب می‌گردد و انتصاب مجدد وی بلامانع است.</p>	<p><u>ماده سوم:</u> رئیس سازمان اسناد ملی، از بین مستخدمین عالیرتبه دولت که دارای تحصیلات عالی و سابقه تحقیق و تخصص در امور اداری و تشخیص بایگانی اسناد باشند، به پیشنهاد دبیرکل سازمان امور اداری و استخدامی کشور و به تصویب هیئت وزیران انتخاب می‌شود. رئیس سازمان اسناد ملی ایران، مأمور اجرای مصوبات شورا و مسئول اداره امور سازمان است.</p>
<p><u>ماده پنجم:</u> رئیس سازمان در حدود قوانین و مقررات موضوعه، مسئول کلیه امور سازمان اسناد ملی است و نصب و عزل کلیه مستخدمین سازمان، به دستور وی صورت می‌گیرد.</p>	<p>پیشنهاد دبیرکل سازمان امور اداری و استخدامی کشور و به تصویب هیئت وزیران انتخاب می‌شود. رئیس سازمان اسناد ملی ایران، مأمور اجرای مصوبات شورا و مسئول اداره امور سازمان است.</p>
<p><u>ماده هفتم:</u> شورای سازمان، به دعوت و ریاست رئیس سازمان اسناد ملی و به عضویت مقامات زیر تشکیل می‌گردد: ۱- دادستان کل یا نماینده او؛ ۲- خزانه دار کل یا نماینده او؛ ۳- نماینده وزارت فرهنگ و هنر؛ ۴- یک تن از اساتید دانشگاه، متبحر در تاریخ ایران و تحقیقات اجتماعی. <u>تبصره:</u> تصمیمات شورای فنی، به اکثریت آرا (۳ رأی از ۵ رأی) قابل اجراست.</p>	<p><u>ماده چهارم:</u> شورای سازمان، مرکب از اشخاص زیر خواهد بود: ۱- وزیر امور خارجه؛ ۲- وزیر فرهنگ و آموزش عالی؛ ۳- دادستان کل کشور؛ ۴- دبیرکل سازمان امور اداری و استخدامی کشور؛ ۵- دادستان دیوان محاسبات؛ ۶- دو نفر از اشخاص متبحر در فرهنگ و تاریخ ایران به پیشنهاد وزیر فرهنگ و آموزش عالی و تصویب هیئت</p>

وزیران که برای مدت سه سال انتخاب می‌شوند و انتخاب مجدد آنها بلامانع است. به جای اعضای مذکور در چهار بند اول، ممکن است معاونان آنها حضور یابند. اعضای شورا، از بین خود یک نفر را به عنوان رئیس انتخاب می‌کنند.

تبصره ۱: رئیس سازمان اسناد ملی ایران، به عنوان دبیر شورا در جلسات شرکت می‌کند ولی حق رأی نخواهد داشت.

تبصره ۲: نماینده وزارتخانه یا سازمانی که اتخاذ تصمیم درباره اوراق زائد و یا اسناد و پرونده‌های آن وزارتخانه یا سازمان در شورا مطرح است، برای تبادل نظر به جلسات شورا دعوت می‌شود.

تبصره ۳: آئین نامه طرز تشکیل جلسات شورا و ترتیب انتخاب رئیس و نحوه اتخاذ تصمیمات، به تصویب شورا خواهد رسید.

ماده هشتم: وظائف شورا به شرح زیر است:
الف- اتخاذ تصمیم در مورد امحای اوراق زائد دولت، طبق ماده هیجدهم این قانون و تصویب آئین نامه‌های مربوط به تشریفات و نحوه امحای اوراق زائد به پیشنهاد رئیس سازمان اسناد ملی.

ب- راهنمایی و ارائه طریق در امر بررسی و نقل و انتقال و اخذ و جمع‌آوری و تنظیم و نگهداری و حراست و در دسترس گذاشتن اسناد ملی و تاریخی و تعیین تعرفه و کارمزد طبق مدلول تبصره ۱ ماده نهم این قانون و تدوین مقررات منع مراجعه به اسناد محرمانه و سایر مقررات و آئین نامه‌های اجرائی این قانون که با تصویب هیئت وزیران لازم الاجرا می‌گردد.

ماده پنجم: وظایف شورا، به شرح زیر است:
الف - تشخیص اوراق زائد قابل امحا و تصویب فهرست مشروح آنها که قبلاً از طرف سازمان اسناد ملی و وزارتخانه یا مؤسسه دولتی ذیربط طبق مقررات این قانون تهیه و تنظیم شده باشد.

ب - تصویب آئین‌نامه‌های مربوط به نحوه بررسی و نقل و انتقال پرونده‌های راکد و اسناد ملی.

ج - تصویب آئین‌نامه‌های مربوط به تنظیم و نگهداری اسناد ملی و گذاشتن آنها در دسترس عامه و همچنین مقررات مربوط به اسناد محرمانه و نحوه مراجعه به آنها.

د - تصویب مقررات و ضوابط و معیارهایی که وزارتخانه‌ها و مؤسسات وابسته به دولت باید در تنظیم و ضبط و نگهداری پرونده‌ها و اسناد و مدارک رعایت کنند.

ه - تدوین تعرفه‌ای که طبق آن سازمان اسناد ملی در ازای تهیه میکروفیلم و فتوکپی و رونوشت گواهی شده و یا انجام خدمات مشابه، از اشخاص (اعم از حقیقی و حقوقی) حق الزحمه دریافت خواهد کرد.



<p>ماده ششم: الف - وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت، مکلفند طبق آئین‌نامه‌ای که به تصویب هیئت وزیران برسد، بایگانیهای خود را براساس اصول و روشهای متحدالشکلی که شورای سازمان طبق بند «د» از وظایف خود تهیه کرده، در مدتی که در آئین‌نامه مزبور برای هریک از سازمانها تعیین خواهد شد، تنظیم و پرونده‌های راکد را از پرونده‌های جاری تفکیک و طبقه‌بندی کنند.</p>	<p>ماده یازدهم: وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی، مکلفند کلیه پرونده‌ها و اسنادی را که بیش از چهل سال از تاریخ تهیه آنها گذشته و به تشخیص کارشناسان سازمان اسناد ملی و طبق مفاد ماده چهاردهم این قانون ارزش نگهداری دائمی داشته باشد، برای نگهداری در مرکز اسناد ملی و تاریخی، به سازمان اسناد ملی بسپارند خواه این اسناد و پرونده‌ها در وزارتخانه یا مؤسسه مربوطه و خواه در مراکز بایگانی راکد تهران یا شهرستانها باشد.</p>
<p>ماده دوازدهم: با موافقت رئیس سازمان اسناد ملی، وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی، می‌توانند اسناد و پرونده‌هایی را که بیش از چهل سال از تاریخ تهیه آنها گذشته ولی مورد احتیاج و مراجعه اداری است، برای مدت بیش‌تری نزد خود نگاه‌دارند.</p> <p>تبصره: حداکثر مدت نگهداری اسناد و پرونده‌های موضوع ماده دوازدهم، ده سال است ولی پس از تحویل این اسناد، در صورت موافقت رئیس سازمان اسناد ملی، مراجعه به آنها را می‌توان محدود یا ممنوع ساخت.</p>	<p>ب - وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت، مکلفند کلیه اسناد و پرونده‌های راکد را که احتیاجی به نگهداری آنها در سازمانهای مربوط نیست، برای نگهداری موقت به سازمان اسناد ملی بسپارند، مگر آنکه از تاریخ تهیه و تنظیم سند و یا تاریخ آخرین برگ پرونده، مدت چهل سال گذشته باشد که در این صورت باید به طور دائم به سازمان اسناد ملی منتقل شود.</p> <p>تبصره: وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت و همچنین شورای سازمان اسناد ملی، مکلفند اسناد و پرونده‌هایی را که طبق این ماده در اختیار سازمان اسناد ملی قرار گرفته است و افشای مطالب آنها به حقوق اشخاص و یا مصالح دولت لطمه می‌زند، برای مدت مقرر محرمانه محسوب دارند و سازمان، مکلف است که این اسناد و پرونده‌ها را برحسب مورد تا انقضای مدت مقرر و یا اعلام ثانوی وزارتخانه و یا مؤسسه مربوط و با تصمیم مجدد شورا، در دسترس مراجعان به استثنای مراجع صالحه قانونی قرار ندهد.</p>
<p>ماده پانزدهم: اوراق و اسناد و پرونده‌هایی که ارزش نگهداری دائمی داشته و طبق این قانون به تصرف و تملک سازمان اسناد ملی درآمده و به تشخیص دستگاههای مربوط یا به تشخیص سازمان اسناد ملی جنبه محرمانه داشته و افشای مطالب آنها به حقوق و منافع اشخاص یا مصالح کشور لطمه می‌زند، مشمول مقررات ممنوعیت استفاده خواهد بود و مادام که مقامات صلاحیتدار کتباً رفع منع نکرده‌اند، ممنوعیت استفاده و مراجعه به قوت خود باقی می‌ماند.</p>	<p>ماده ششم: الف - وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت، مکلفند طبق آئین‌نامه‌ای که به تصویب هیئت وزیران برسد، بایگانیهای خود را براساس اصول و روشهای متحدالشکلی که شورای سازمان طبق بند «د» از وظایف خود تهیه کرده، در مدتی که در آئین‌نامه مزبور برای هریک از سازمانها تعیین خواهد شد، تنظیم و پرونده‌های راکد را از پرونده‌های جاری تفکیک و طبقه‌بندی کنند.</p>

پی‌نوشتها:

- ۱ - جهانگیر قائم مقامی، *مقدمه‌ای بر شناخت اسناد تاریخی* (تهران: انتشارات انجمن آثار ملی، ۱۳۵۰)، ص ۲۸.
- ۲ - از این جمله، می‌توان موارد زیر را برشمرد:
 - غلامرضا فدائی عراقی، *مقدمه‌ای بر شناخت اسناد*
 - محمد بقائی، «نگاهی به آرشیو و عملکرد آن در ایران»، *کتاب ماه کلیات*، شماره ۵۸، ۵۹ (مهر و آبان ۱۳۸۱):
 - محمد حسین دینانی، *مقدمه‌ای بر آرشیو* (مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۱)، صص ۳۳-۳۷.
 - آرشیوی (تهران: سمت، ۱۳۷۷)، صص ۶۲-۶۴.

صص ۲۸ - ۳۵.

- کیانوش کیانی هفت لنگ، «تاریخچه آرشیو در ایران» *عصر اقتصاد*، (۱۷ اردیبهشت ۱۳۸۳).

- *کتاب کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران*، زیر نظر سید مهدی تقوی (تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، با همکاری انتشارات تماشاگران و مؤسسه فرهنگی هنری عصر توسعه دانش، ۱۳۸۳)، صص ۱۶-۱۷ و ۱۴-۱۵. این کتاب، به مناسبت افتتاح ساختمان جدید کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران انتشار یافت.

- نادعلی صادقیان، «مرکز بایگانی راکد کل کشور، شمعی ناپایدار در تشکیلات اداری ایران» *گنجینه اسناد*، سال ۱۵، دفتر ۴، شماره پیاپی ۶۰ (زمستان ۱۳۸۴)، صص ۹۵-۹۶.

- محمد رضا تازیکی، «آرشیو، تاریخ و جایگاه آن در ایران» *قدس*، (۹ مهر ۱۳۸۴)، ص ۱۴.

- عنایت الله رحمانی، «تاریخچه آرشیو در ایران» *فصلنامه یاد*، شماره ۷۷ (پائیز ۱۳۸۴)، ص ۵۳.

- کیانوش کیانی هفت لنگ، «سازمان اسناد ملی ایران» *دائرة المعارف کتابداری و اطلاع رسانی*، زیر نظر فریبرز خسروی، به سرپرستاری ابراهیم افشار، با همکاری سودابه نوذری (تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۵)، جلد ۲، صص ۹۹۰-۹۹۲. این مقاله، از طریق نشانی زیر قابل دستیابی است:

<http://nlai2k7/Wiki/Wiki%20Pages.aspx/سازمان%۲۰اسناد%۲۰ملی%۲۰ایران>

۳ - جهانگیر قائم مقامی، *پیشین*، ص ۲۸.

۴ - از جمله، هرودوت نوشته است: «در زبان مادی، کلمه سپاکو (spaku) یعنی سگ ماده».

۵ - حسن پیرنیا (مشیرالدوله)، *ایران باستان یا تاریخ مفصل ایران قدیم*، چاپ ۲ (تهران: دنیای کتاب، ۱۳۶۲)، جلد ۱، ص ۱۷۷.

۶ - برای نمونه، گزارش نخست الزاماً بدین معنی نیست که

تذکره نوشته شده بر طومار، یافت شده در ولایت مادها و به خط یا زبان مادی بوده باشد. همچنان که گرشویچ نیز در خصوص گزارش دوم بیان کرده: «این سخن هرودوت، مفهومی فراتر از این ندارد که مردم، دعاوی خود را به زبانهای دیگر می نوشتند و مترجمین، آنها را در حضور دیوکس (دیاکو) به زبان مادی قرائت می کردند.» فراموش نباید کرد که تاکنون هیچ سند مکتوبی از سرزمین ماد، بجز یک قطعه کوچک نقره‌ای با علامتهای ناقص میخی - که در ناحیه نوش جان یافت شده - کشف نگردیده است.

۷ - پیرنیا، *پیشین*، ص ۱۷۷.

۸ - محسن صبا، *اصول بایگانی* (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۳۷)، صص ۹۰-۹۵.

اطلاعاتی مفید در باره سابقه و تدوین آئین نامه‌های مربوط به روشهای بایگانی در وزارت امور خارجه، وزارت کشاورزی، وزارت دارائی و بانک ملی ایران، در صفحات ۹۰ تا ۱۷۶ این کتاب آمده است.

۹ - آشنائی با سازمان اسناد ملی ایران، *فصلنامه گنجینه اسناد*، سال پنجم، (بهار و تابستان ۱۳۷۴)، ص ۱۰؛ همچنین ر.ک: دهقانی، موسی رضا، «تاریخچه آرشیو در ایران»، گزارش چاپ نشده سازمان اسناد ملی ایران، (۱۳۷۹)، صص ۱۲-۱۳.

۱۰ - دهقانی، *همان*، ص ۱۳.

۱۱ - روزنامه *کیهان* (۲۴ مهر ۱۳۳۴) به نقل از صادقیان، «بایگانی راکد کشور...»، صص ۹۵-۹۶.

۱۲ - روزنامه *کیهان* (۱۷ آذر ۱۳۳۸) به نقل از صادقیان، «بایگانی راکد کشور...»، ص ۹۶.

۱۳ - متأسفانه سندی که در اینجا ارائه می شود، فاقد تاریخ می باشد؛ اما تاریخ تهیه شده برای کاربرگه سند، ۱۳۳۹ ش. می باشد.

۱۴ - ر.ک: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، سند شماره ۲۴۰۰۲۷۶۲۶، بندهای ۱ و ۴ ماده ۳ و ماده ۵.

مشروح و یا طبق یک برنامه مدون، تعیین و تشریح گردد...»

۲۹ - «ماده ۱: وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت، موظفند براساس دستورالعمل‌های سازمان اسناد ملی ایران، پس از ارزشیابی اسناد و اوراق راکد خود، آنچه را از اجرای وظایف و مسئولیت‌های قانونی آنان و نیز حفظ حقوق افراد مورد استفاده و قابل استناد ندانند، تعیین کنند و با راهنمایی سازمان اسناد ملی ایران، فهرستهای مشروح و جداول زمانی آنها را با ذکر مشخصات کامل ردیفهای مختلف، به سازمان اسناد ملی ایران ارسال دارند.»

«ماده ۳: سازمان اسناد ملی ایران، پس از بررسی فهرستها و جداولی که طبق ماده اول این آئین‌نامه تهیه و ارسال شده و حصول اطمینان از اینکه این اوراق فاقد هرگونه ارزش اداری، مالی، اقتصادی، قضائی، سیاسی، فرهنگی، علمی، فنی و تاریخی است، آنها را برای بررسی و اتخاذ تصمیم نهائی به شورای سازمان اسناد ملی ایران تسلیم می‌کند.»

۳۰ - «شورا، فهرستها و جداول زمانی اسنادی را که برای امحا پیشنهاد می‌شود، با حضور نماینده تام‌الاختیار وزارتخانه یا مؤسسه مربوط و با توجه به کلیه جوانب، شرایط و مقررات و موازین قانونی، مورد بررسی و اخذ تصمیم قرار می‌دهد. همچنین ترتیب امحای اوراق زائد یا فروش یا واگذاری آنها را برای مصارف صنعتی، طبق مقررات مربوط و باتوجه به محتویات و مشخصات آنها تعیین می‌کند.»

۳۱ - به نقل از دهقانی، پیشین، صص ۱۶-۱۷.

۳۲ - سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، سند شماره ۲۹۷۰۰۴۶۴۲.

- ۱۵ - همان، بند الف ماده ۱.
- ۱۶ - همان، ماده ۲.
- ۱۷ - همان، ماده ۳.
- ۱۸ - همان، سند شماره ۲۹۷۰۰۴۶۴۲.
- ۱۹ - همان، سند شماره ۲۹۷۰۳۳۳۶۳.
- ۲۰ - همان، سند شماره ۲۹۷۰۰۴۶۴۲.
- ۲۱ - دهقانی، پیشین، صص ۱۴-۱۵.
- ۲۲ - سازمان امور اداری و استخدامی، لزوم و اهمیت آرشیو ملی و مرکز بایگانی راکد کشور، (تهران: سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۶۳)، صص ۱-۶. به نقل از دهقانی، پیشین، صص ۱۵-۱۶.
- ۲۳ - سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، سند شماره ۲۹۷۰۰۴۶۴۲.
- ۲۴ - همان.
- ۲۵ - همان.
- ۲۶ - همان.
- ۲۷ - ر.ک: ماده هفتم قانون تأسیس سازمان اسناد ملی ایران.
- ۲۸ - «هر گاه ضمن بررسی و ارزیابی اوراق و پرونده‌های راکد، معلوم شود که بعضی زائد است و هیچگونه ارزش و سندیت اداری، مالی، قضائی، حقوقی، سیاسی، اجتماعی، علمی و تاریخی ندارد، رئیس سازمان اسناد ملی می‌تواند با رعایت شرایط و مقررات ذیل، برای امحای اوراق زائد اقدام کند: الف- مشخصات اوراق و پرونده‌هایی که زائد و بی‌ارزش تشخیص داده شده، مشترکاً توسط سازمان اسناد ملی و وزارتخانه یا مؤسسه‌ای که این اوراق و پرونده‌ها را ایجاد کرده و یا در تصرف دارد و با امحای آنها موافق است، در یک فهرست